

БЮДЖЕТ ҚОИДАЛАРИ ВА УЛАРНИНГ БЮДЖЕТ БАРҚАРОРЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДАГИ АҲАМИЯТИ

Шералиев Ж.Ж.

*Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий
тадқиқотлар институти таянч докторанти*

Аннотация. Ушбу тадқиқот ишида бюджет қоидаларининг моҳияти, ўзига ҳос хусусиятлари, бюджет барқарорликни таъминлашда бюджет қоидаларининг аҳамияти ҳамда унинг макроиқтисодий шарт-шароитларга таъсири ёритиб берилган. Тадқиқот ишининг асосий натижаси бюджет барқарорлигини таъминлашда бюджет қоидаларининг илмий асосларини ёритишдан иборат.

Калит сўзлар: бюджет қоидалари, қарз қоидалари, бюджет баланси қоидалари, таркибий баланс қоидалари, даромад қоидалари, харажат қоидалари, давлат қарзи, бюджет дефицити, бюджет баланси.

Кириш. Мамлакатимизда бюджет барқарорлиги таъминлаш узок муддатли иқтисодий ривожланишнинг асосий шартларидан бири ҳисобланади. Давлат бюджети шаффофлигини таъминлаш, макроиқтисодий сиёсатни мувофиқлаштириш, давлат молиясини бошқариш тизимини такомиллаштириш жорий этиладиган бюджет қоидалари самарадорлигига боғлиқ бўлади. Бюджет қоидаларини самарали жорий этиш орқали давлат харажатларини оптималлаштириш ва тўғри мақсадларга йўналтириш, бюджет дефицити ҳамда давлат қарзининг муқобил даражасини таъминлаш, мамлакатдаги инвестицион муҳитни яхшилаш, умуман олганда, иқтисодий барқарорликка эришиш мумкин. Аммо бунинг учун бюджет қоидаларини мунтазам равишда такомиллаштириш, уларни кўллаётганда иқтисодиётдаги цикллар ва бошқа қатор омилларни инобатга олиш лозим.

Шунингдек, бюджет қоидаларининг жорий этилиши, бир томондан, масъулиятсиз бюджет сиёсатини олиб бориш имкониятини чекласа, иккинчи томондан, иқтисодий ўсишни тезлаштиришга йўналтирилган ностандарт қарорларни амалга оширишни қийинлаштиради. Якуний натижа эса бир қатор ҳолатларга, жумладан, уларнинг ўзига ҳос хусусиятларига боғлиқ бўлиб қолади. Бюджет қоидаларининг ўзига ҳос хусусиятларини ўрганиш эса мамлакатимизда бюджет қоидаларини жорий этилиши ва унинг самарадорлигини янада яхшилашга сабаб бўлади. Шу нуқтаи назардан мамлакат бюджет барқарорлигини таъминлашда бюджет қоидаларининг ўрни ва аҳамиятини ҳар томонлама ўрганиш ҳозирги кунда долзарб масалалардан ҳисобланади.

Тадқиқот ишининг мақсади сифатида Ўзбекистон Республикасида бюджет барқарорликни таъминлашда бюджет қоидаларининг ўрни ва аҳамиятини ёритиб бериш, таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқиш ҳисобланади.

Тадқиқот методологияси. Ушбу мақоланинг илмий-назарий асоси сифатида иқтисодий адабиётлар ҳамда илмий мақолалар, хорижий ва маҳаллий иқтисодчи олимларнинг бюджет қоидаларининг моҳияти, ўзига ҳос

хусусиятлари, бюджет барқарорликни таъминлашда бюджет қоидаларининг ўрни ҳамда унинг макроиктисодий шарт-шароитларга таъсири бўйича илмий изланишлари ўрганилган, уларнинг ёзма ва оғзаки фикр-мулоҳазаларини таҳлил қилиш, иқтисодий жараёнларни кузатиш, иқтисодий ҳодиса ва жараёнларга тизимли ёндашув, муаллиф тажрибалари билан қиёсий таҳлил ўтказиш орқали тегишлича хулоса ва таклифлар берилган.

Таҳлил ва натижалар. Мамлакат бюджет сиёсатидаги энг долзарб вазифа манфаатлар мувозанати нуқтаи назаридан (бюджет барқарорлиги ва ижтимоий-иқтисодий ривожланишни молиялаштириш ўртасидаги мувозанат) оптимал харажатлар даражасини (чегаравий қийматини) таъминлаш ҳисобланади. Ушбу муаммони ҳал қилишнинг анъанавий воситалари қаторига ҳам алоҳида бюджет параметрлари бўйича микдорий чекловларни белгилайдиган бюджет қоидалари киради⁹.

Бюджет қоидалари - бу қоида тариқасида бюджет-солиқ параметрларига ўрнатиладиган чегаравий меъёрлар ҳисобланади. Бундай қоидалар киритилиши бюджет харажатларининг бюджет даромадларидан ошиб кетишини, давлат қарзи юқори суръатларда ўсишини олдини олиб, бюджет ҳамда макроиктисодий барқарорлигини таъминлашга ёрдам беради.

Бюджет қоидалари асосан қуйидагилардан иборат:

1-жадвал

Бюджет қоидаларининг асосий турлари¹⁰

Қоида тури	Қоида меъёрининг белгиланиш шакли	Қоиданинг асосий мақсади
Қарз қоидалари	давлат қарзини ЯИМга нисбатан фоиз кўринишида аниқ чегараси ёки мақсади сифатида белгиланади	Давлат қарзининг барқарор даражасини сақлаш (давлат қарзининг иқтисодий ўсиш суръатига салбий таъсирини олдини олиш ёки уни камайтириш)
Бюджет баланси қоидалари (шу жумладан, таркибий баланс қоидалари)	ЯИМга нисбатан фоиз кўринишида аниқ чегара ёки мақсад сифатида белгиланади	бюджет мувозанатини таъминлаш (нол дефицит), бюджет тақчиллигини белгиланган чегара қийматидан оширмаслик ҳамда минимум даражада ўрнатилган микдордаги бюджет профицитига эришиш.
Харажат қоидалари	абсолют рақамларда, ўсиш суръатлари бўйича ёки ялпи ички маҳсулотга нисбатан фоизда умумий, асосий ёки жорий бюджет харажатлари бўйича доимий чегаралар сифатида белгиланади	бюджет харажатларининг чегаравий қийматини ўрнатиш орқали тўғридан-тўғри ҳукумат томонидан фойдаланиладиган давлат ресурслари микдорини белгилаб бериш ҳамда ўзбошимчалик билан молиявий рағбатлантиришга йўл қўймаслик.
Даромад қоидалари	бюджет даромади ҳажмининг юқори ёки қуйи чегараси сифатида белгиланади	бюджет тушумининг тезлашишига ва/ёки ҳаддан ташқари солиқ юқининг олдини олишга ҳамда тўғридан-тўғри ҳукумат ҳажмини (government size) чеклашга қаратилган бўлиши

⁹ А. Кудрин, И. Соколов, “Бюджетные правила как инструмент сбалансированной бюджетной политики”, Вопросы экономики. 2017. № 11. С. 5—32.

¹⁰ Хорижий мамлакат олимларининг илмий изланишларини асосида муаллиф томонидан тузилди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, жорий этишни мақсад қилган ҳар бир мамлакатда бюджет қоидалари мақсадлари, операцион қўлланмаси ва шаффофлиги бўйича бир қатор ўзига ҳос хусусиятларга эга.

Хусусан, қарз қоидалари - давлат қарзини ЯИМга нисбатан фоиз кўринишида аниқ чегараси ёки мақсади сифатида белгиланади. Масалан, Европа Иттифоқи мамлакатларида давлат қарзининг максимал чегараси ЯИМга нисбатан 60% миқдориди белгиланган. Ушбу турдаги қоидалар билан боғлиқ муаммо нафақат мақсадли қарз қийматини оқилona танлашнинг қийинлигида, балки давлат қарзининг чегарасини жорий этиш (давлат бюджети дефицити чегараси ёки у билан бирга) бюджет барқарорлигини таъминлаш учун зарурий ва етарли шарт эмаслигида ҳамдир. Давлат қарзининг чегараси макроиктисодий ўзгаришларга (узок муддатли иқтисодий ўсиш суръатларининг ўзгариши, ҳукумат бюджетининг дастлабки қолдиғидаги доимий шоклар ва бошқалар) юқори даражада боғлиқдир, демак унинг узок истиқболдаги ўзгармас миқдори маълум хавф-хатарларни келтириб чиқариши мумкин.

Ушбу турдаги қоидалар мамлакат даражасида қарз мақсадига яқинлашишни таъминлаш нуқтаи назаридан энг самарали ҳисобланади. Бироқ, мамлакат қарзи даражаларига киритилган бюджет чораларини таъсир қилиши учун вақт талаб этилади ва шу сабабли қоида бюджет ёки қарз сиёсатини ишлаб чиқувчиларга аниқ қисқа муддатли кўрсатма бермайди.

Бюджет баланси қоидалари, биринчи навбатда, қарз нисбатларига таъсир қиладиган ва асосан сиёсатчилар назорати остида бўлган ўзгарувчини чеклайди. Шундай қилиб, бундай қоидалар аниқ операцион кўрсатма беради ва қарз барқарорлигини таъминлашга ёрдам беради. Бюджет баланси қоидалари умумий баланс, тузилмавий ёки цикл билан тузатилган баланс ва "цикл давомида" қолдиқ сифатида белгиланиши мумкин. Биринчи турдаги қоидалар иқтисодий барқарорлаштириш хусусиятларига эга бўлмаса-да, қолган учтаси аниқ иқтисодий шокларни ҳисобга олади. Улар катта бюджет агрегатлари бўйича рақамли чегаралар сифатида ўрнатилмаганликлари сабабли, улар одатда процессуал қоидалар ҳисобланади ва шу сабабли маълумотлар базасида рақамли бюджет қоидалари сифатида ҳисобга олинмайди.

Шунингдек, бюджет баланси қоидалари (шу жумладан, таркибий баланс қоидалари) қуйидаги талабларни бажариши шарт:

- мувозанатли бюджетни таъминлаш (нол дефицитли бюджет);
- бюджет тақчиллигини белгиланган чегара қийматидан оширмаслик;
- минимум даражада ўрнатилган миқдордаги бюджет профицитига эришиш.

Одатда, бундай қоидалар бюджет барқарорлигига эришишга қаратилган бўлиб, иқтисодиётдаги шокли ўзгаришларга жавоб бериш учун зарур мослашувчанликни таъминлайди.

Харажат қоидалари – ЯИМга нисбатан фоиз кўринишида умумий, асосий ёки жорий харажатлар чегараларини белгилайди. Бундай чекловлар одатда мутаносиб равишда ёки ўсиш суръатларида, вақти-вақти билан уч йилдан беш йилгача бўлган вақт оралиғи учун белгиланади. Ушбу қоидалар мақсади тўғридан-тўғри қарзни барқарорлаштириш билан боғлиқ эмас, чунки улар бюджетнинг даромад қисмини чекламайди. Бироқ, улар қарзлар ёки бюджет баланси қоидалари билан бирга ўрнатилганда барқарорликка мос келадиган зарур бюджет консолидациясини бошлаш учун операцион воситани тақдим этиши мумкин. Бундан ташқари, харажат қоидалари ноҳуш шок ҳолатларида бюджет-солиқ сиёсатининг иқтисодий барқарорлаштириш функциясини чекламайди, чунки улар солиқ тушумларини циклик ёки ихтиёрий равишда камайтиришга тузатишлар киритишни инобатга олмайди.

Харажат қоидалари ўзбошимчалик билан молиявий рағбатланти-ришга йўл қўймайди. Шунингдек, бюджет харажатлари чегаравий қиймати тўғридан-тўғри ҳукумат томонидан фойдаланиладиган давлат ресурслари миқдорини белгилаб беради ва, умуман олганда, ушбу қоидалар билан алоқа ва мониторинг қилиш нисбатан осонроқ ҳисобланади.

Мазкур қоидаларнинг асосий камчилиги шундаки, ўзининг табиатига кўра мазкур қоидаларнинг амал қилиш даври қисқа муддатли характерга эга бўлиб, бюджет харажатларининг ўсиш суръати параметрлари бир ёки бир неча йил олдин белгилаб қўйилади, шунингдек, бунда бюджет сиёсати бўйича узок муддатли мақсадли кўрсаткичлар белгиланмайди¹¹.

Даромадлар қоидалари - даромадлар бўйича юқори ва қуйи чегараларни белгилаб беради ва бюджет тушумининг тезлашишига ва/ёки ҳаддан ташқари солиқ юқининг олдини олишга қаратилган бўлади. Ушбу қоидаларнинг аксарияти давлат қарзларини назорат қилиш билан бевосита боғлиқ эмас, чунки улар харажатларни чекламайди. Бундан ташқари, даромадлар бўйича юқори ва қуйи чегараларни белгилаш қийин бўлади, чунки даромадлар мос даврнинг катта таркибий қисмига эга бўлиши мумкин.

Даромад бўйича қоидаларининг ўзи проциклик бюджет сиёсатига олиб келиши мумкин, чунки одатда бюджетнинг пасайиши шароитида бюджетнинг даромадлар қисмида автоматик барқарорлаштиргичларнинг ишлашини ёки даромадлар ошишидаги юқори чегараларни ҳисобга олмайди. Бироқ, харажатлар қоидалари сингари, даромад қоидалари ҳам тўғридан-тўғри ҳукумат ҳажмини (government size) чеклашга қаратилган бўлиши мумкин.

Бюджет қоидаларини жорий этишнинг ижобий, ва шу билан бирга, салбий томонлари ҳам мавжуд (2-жадвал).

Даромадларнинг минимал қийматларига ва харажатларнинг максимал қийматларига қўйилган чекловлар, албатта, ўз салбий таъсирини кўрсатмасдан қолмайди. Масалан, давлат бюджети харажатлари катталигига чекловлар ўрнатиладиган бўлса, бу бир томондан давлат бюджети харажатлари

---

¹¹ А. Кудрин, И. Соколов, “Бюджетные правила как инструмент сбалансированной бюджетной политики”, Вопросы экономики. 2017. № 11. С. 5-32 стр.

миқдорини камайтирса, иккинчи томондан давлат бюджетидан аҳолини ижтимоий томондан қўллаб-қувватлаш учун ажратиладиган қисми камаяди, бу эса аҳолининг яшаш шароитига ўз салбий таъсири кўрсатади. Ёки давлат бюджети даромадлари катталикларига минимал кўрсаткичларни жорий қилинадиган бўлса, бу бир томондан давлат бюджетидан мавжуд бўлиши мумкин бўлган тақчилликни бартараф этса, иккинчи томондан жисмоний ва юридик шахслар учун солиқлар ва турли ҳил мажбурий тўловларнинг сони ва миқдорини ошириб кетишига олиб келиши мумкин¹².

2-жадвал

Бюджет қоидалари турларининг ўзига ҳос хусусиятлари¹³

Қоида турлари	Ижобий томонлари	Салбий томонлари
Қарз қоидалари	<ul style="list-style-type: none"> – қарз барқарорлиги билан бевосита боғлиқлик; – алоқа ва назорат қилиш осон. 	<ul style="list-style-type: none"> – қисқа муддатда аниқ операцион кўрсатма бера олмайди, чунки қарз нисбати бўйича сиёсатнинг таъсири дарҳол ва чекланган эмас; – иқтисодий барқарорлаштириш хусусияти йўқ (цикл бўйича бўлиши мумкин); – қоидага вақтинчалик чоралар (масалан, тармоқ остидаги операциялар) орқали эришиш мумкин; – қарз ҳажмига ҳукумат назорати остидаги ўзгаришлар таъсир қилиши мумкин.
Бюджет баланси қоидалари	<ul style="list-style-type: none"> – аниқ операцион қўлланма; – қарз барқарорлиги билан бевосита боғлиқлик; – алоқа ва назорат қилиш осон. 	<ul style="list-style-type: none"> – иқтисодий барқарорлаштириш хусусияти йўқ (цикл бўйича бўлиши мумкин); – бош балансга ҳукумат назорати остидаги ўзгаришлар таъсир қилиши мумкин (масалан, катта иқтисодий таназзул).
Таркибий баланс қоидалари	<ul style="list-style-type: none"> – нисбатан аниқ операцион қўлланма; – қарз барқарорлиги учун яқин ҳавола; – иқтисодиётни барқарорлаштириш (яъни иқтисодий шокларни ҳисобга 	<ul style="list-style-type: none"> – таркибий ислохотлар олиб борилаётган мамлакатлар учун мос иқтисодий даврни тузатиш жуда қийин; – ихтиёрий равишда ресурслардан фойдаланишнинг олдини олиш учун бир марталик ва вақтинчалик омилларни олдиндан аниқлаш керак бўлади;

¹² <https://tsue.sciencweb.uz/index.php/archive/article/view/1546> - Ҳ.А.Ҳақимов, "Бюджет қоидалари ва уларнинг иқтисодий самарадорлиги", "Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари рақобатбардошлигини оширишда халқаро стандартларни жорий этиш: муаммо ва ечимлар" мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани илмий мақолалари ва маъруза тезислари тўплами. 2018 йил 18 декабрь. - Т.: Иқтисодиёт, 2018 йил. - 510 бет.

¹³ Хорижий мамлакат олимларининг илмий изланишларини асосида муаллиф томонидан қайта ишланди.

	олган ҳолдаги) функцияси мавжуд; – бир марталик ва вақтинчалик омилларни ҳисобга олишга имкон беради.	– қоиданинг мураккаблиги алоқа қилиш ва кузатишни қийинлаштиради.
Харажат қоидалари	– аниқ операцион қўлланма бўлади; – иқтисодиётни етарлича барқарорлаштиришга имкон беради; – ҳукумат ҳажмини белгилашда ва бошқаришда асосий рол ўйнайди; – алоқа ва мониторинг қилиш нисбатан осон.	– қарзнинг барқарорлиги билан бевосита боғлиқ эмас, чунки даромадга нисбатан ҳеч қандай чеклов қўйилмаган; – агар чекловни амалга ошириш учун қоидаларга киритилмаган харажатлар тоифаларига ўтиш содир бўлса, харажатларни тақсимлашда исталмаган ўзгаришларга олиб келиши мумкин.
Даромад қоидалари	– ҳукумат ҳажмини белгилашда ва бошқаришда асосий рол ўйнайди; – даромад сиёсатини такомиллаштириши мумкин; – проциклик харажатларни олдини олиши мумкин (кутилмаган даромаддан фойдаланишни чекловчи қоидалар).	– қарз барқарорлиги билан бевосита боғлиқ эмас, чунки харажатлар бўйича ҳеч қандай чекловлар йўқ (кутилмаган даромаддан фойдаланишни чеклайдиган қоидалардан ташқари); – иқтисодиётни барқарорлаштириш хусусияти йўқ (цикл бўйича бўлиши мумкин).

Шу боисдан ҳам бюджет қоидаларининг жорий этишда, энг аввало, унинг салбий ҳамда ижобий томонларини ўрганиб чиқиш ва уларнинг ичидан қайси бир ҳолат энг мақбул эканлигини танлаб олиш керак бўлади.

Ўзбекистон иқтисодиётида бюджет қоидаларни жорий қилишда энг аввало уни жорий қилиш учун етарлича сабаб ва асослар бўлиши лозим. Бунда, албатта, Жаҳон банки ва Халқаро Валюта Фондини ривожланаётган мамлакатлар учун тавсия қилган максимал фоиз кўрсаткичларига нисбатан салбий ҳолатлар юзага келганда вужудга келади. Бу дегани ҳозирги шароитда бюджет қоидаларини жорий этиш ўта зарур ҳолат эмас. Аммо агарда бюджет мувозанатини таъминлаш қийинлашиб, салбий ҳолат кузатилишда давом этса, бу зарур ҳисобланади¹⁴.

Хулоса ва таклифлар. Бюджет қоидалари бюджетни режалашти-ришнинг энг яхши амалиётини жорий этишга ва бюджет жараёнлари прогнози ва шаффофлигини оширишга қаратилган алоҳида ва мақбул процессуал меъёрларни ўрнатади. Умуман олганда, тўғри тузилган қоидалар бюджет барқарорлиги учун хатарлар пайдо бўлишининг олдини олишга, шунингдек, бюджет ривожланишининг циклик хусусиятини ҳисобга олган ҳолда, иқтисодиёт

¹⁴<https://tsue.scienceweb.uz/index.php/archive/article/view/1546> - Ҳ.А.Ҳақимов, "Бюджет қоидалари ва уларнинг иқтисодий самарадорлиги", "Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари рақобатбардорлигини оширишда халқаро стандартларни жорий этиш: муаммо ва ечимлар" мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани илмий мақолалари ва маъруза тезислари тўплами. 2018 йил 18 декабрь. - Т.: Иқтисодиёт, 2018 йил. - 510 бет.

эҳтиёжларига мослашишда бюджет имкониятларини кенгайтиришга ёрдам беради.

Истиқболда мамлакатимиз иқтисодиётини барқарор ўсишини таъминлаш мақсадида бюджет қоидалари ва унинг ўзига ҳос хусусиятлари бўйича қуйидаги тақлифлар ишлаб чиқилди:

– Ўзбекистон иқтисодиётида бюджет қоидаларини жорий этиш учун маъсул ташкилотлар, энг аввало, Молия Вазирлиги, Марказий банк, ҳамда улар фаолиятини мувофиқлаштирувчи ташкилот бўлиб Иқтисодий тараққиёт ва камбағалликни қисқартириш вазирлиги, ва бошқа молиявий ташкилотларнинг биргаликда келишган ҳолда фаолият олиб борилиши талаб этилади;

– бундан ташқари, Марказий банк пул-кредит сиёсатини юқори суръатларда мустақил олиб бориши керак бўлади, бунга сабаб бюджет-солиқ сиёсатининг пул-кредит сиёсати устидан доминантлик қилмаслиги ҳисобланади. Акс ҳолда, жорий этилган бюджет қоидаси макроиқтисодий барқарорликни таъминлайдиган билвосита инструментлик хусусиятини йўқотади;

– мамлакатимизда ҳам икки ёки ундан ортиқ бюджет қоидаларидан комбинациясидан фойдаланиш зарур. Бу мамлакатимиз бюджет сиёсатидаги камчиликларни бартараф этишга ёрдам бериши мумкин;

– тўғридан-тўғри ҳукумат томонидан фойдаланиладиган давлат маҳаллий ва республика бюджети маблағларидан ўзбошимчалик билан молиявий рағбатлантириш ҳамда фойдаланишга йўл қўймаслик учун бюджет харажатлари ва даромадларининг чегаравий қийматини ўрнатиш зарур;

– истиқболдаги бюджет имкониятларини ҳисобга олган ҳолда ўрнатилган бюджет қоидаларини қайта шакллантириб туриш керак. Акс ҳолда бюджет қоидалари контрциклик хусусиятга эга бўлиб, бюджет ва макроиқтисодий барқарорликка акс таъсир этиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати:

1. Javier Andres, Rafael Domenech, “Fiscal Rules and Macroeconomic Stability”, University of Valencia. Hacienda Pública Española / Revista de Economía Pública, 176-(1/2006): 9-41 © 2006, Instituto de Estudios Fiscales.

2. Д.В.Скрыпник. Москва. “Бюджетные правила, эффективность правительства и экономический рост” (Журнал Новой экономической ассоциации, №2 (30), с.12–32)

3. А. Кудрин, И. Соколов, **«Бюджетные правила как инструмент сбалансированной бюджетной политики», Вопросы экономики. 2017. № 11. С. 5—32.**

4. Д.В.Кадочников, “Бюджетная система Китая на современном этапе: ключевые вызовы и направления развития”. / Terra Economicus. Том 16, №3, 2018 г.

5. ***А.Кудрин, О.Сергиенко***, “Последствия кризиса и перспективы социально-экономического развития России”. **Вопросы экономики.** стр. 10-11, 2011 г.

6. Н.С.Шмиголь, “Бюджетные правила как инструмент достижения финансовой стабильности и экономического роста” журнал “Экономика и управление”, № 1, 2017 год. стр 9.

7. Лазарян С. С., Никонов И. В., Воинов А. И., Губкова Е. А. *Международный опыт применения бюджетных правил: формирование современных концепций. Научно-исследовательский финансовый институт. Финансовый журнал. 2019. № 2. С. 65–80. DOI: 10.31107/2075-1990-2019-2-65-80.*

8. *Ҳ.А.Ҳакимов, “Бюджет қоидалари ва уларнинг иқтисодий самарадорлиги”. “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари рақобатбардошлигини оширишда халқаро стандартларни жорий этиш: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий анжумани илмий мақолалари ва маъруза тезислари тўплами. 2018 йил 18 декабрь. - Т.: Иқтисодиёт, 2018. - 510 б.*